

DOI:10.35774/app2021.02.069
УДК 35.076

Шевчук Оксана,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного,
адміністративного
та фінансового права Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6453-355X>

Юркевич Ірина,

старший викладач кафедри кримінального
права та процесу і правоохоронної
діяльності Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8025-8156>

ЮРИДИЧНІ КЛІНІКИ В МЕХАНІЗМІ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

У статті аналізуються положення нормативно – правових актів, що регламентують правовий статус юридичної клініки в механізмі дуальної освіти, а також проведено аналіз результатів педагогічного експерименту. Також проаналізовано генезис наукових поглядів на роль юридичних клінік у системі юридичної освіти. Досліджено сутність засобів забезпечення якісної дуальної освіти за допомогою юридичних клінік.

Автор приходять до висновку, що клінічна юридична освіта в рамках дуальної, може надавати позитивний вплив на якість освіти в юридичних вузах в цілому. Робота з реальними людьми і обговорення реальних проблем часто підсилює інтерес студентів до правових питань, сприяючи їх більшій активності в навчанні. Спроби вирішити реальні проблеми допомагають студентам навчитися критичного мислення. Клінічна юридична освіта також може забезпечити отримання студентами практичного досвіду завдяки співпраці вузу із стейкхолдерами. Система «практики», прийнята в даний час в країнах Центральної та Східної Європи, надає студентам можливість стажування на базах практики під час навчання. Це дозволить студентам подумати про те, в якій сфері вони будуть працювати в майбутньому - або навіть про те, чи хочуть вони взагалі бути юристами - на тій стадії свого навчання, яка дозволяє відповідним чином змінити зміст навчального процесу. А також можливість побачити свої сильні і слабкі сторони ще до закінчення вузу. Це, в свою чергу, дозволяє їм разом з викладачами покращити рівень знань.

Ключові слова: юридичні клініки, безоплатна правова допомога, соціально незахищені верстви населення, дуальна освіта.

Шевчук О., Юркевич І.

Юридические клиники в механизме дуальной образования: анализ результатов педагогического эксперимента

В статье анализируются положения нормативно - правовых актов, регламентирующих правовой статус юридической клиники в механизме дуальной образования, а также проведен анализ результатов педагогического эксперимента. Также проанализированы генезис научных взглядов на роль юридических клиник в системе юридического образования. Исследована сущность средств обеспечения качественной дуальной образования по помощью юридических клиник.

Автор приходит к выводу, что клиническое юридическое образование в рамках дуальной, может оказывать положительное влияние на качество образования в юридических вузах в целом. Работа с реальными людьми и обсуждения реальных проблем часто усиливает интерес студентов к правовым вопросам, способствуя их большей активности в обучении. Попытки решить реальные проблемы помогают студентам научиться критическому мышлению. Клиническое юридическое образование также может обеспечить получение студентами практического опыта благодаря сотрудничеству вуза со стейкхолдерами. Система «практики», принятая в настоящее время в странах Центральной и Восточной Европы, предоставляет студентам возможность стажировки на базах практики во время обучения. Это позволит студентам подумать о том,

в какой сфере они будут работать в будущем – или даже о том, хотят ли они вообще быть юристами – на той стадии своего обучения, которая позволяет соответствующим образом изменить содержание учебного процесса. А также возможность увидеть свои сильные и слабые стороны еще до окончания вуза. Это, в свою очередь, позволяет им вместе с преподавателями улучшить уровень знаний.

Ключевые слова: юридические клиники, бесплатная правовая помощь, социально незащищенные слои населения, дуальное образование

Shevchuk O, Yurkevich I.

Legal clinics in the mechanism of dual education: analysis of results of pedagogical experiment

The article analyzes the provisions of legal acts regulating the legal status of legal clinics in the mechanism of dual education, as well as analyzes the results of pedagogical experiment. The genesis of scientific views on the role of legal clinics in legal education is also analyzed. with the help of legal clinics.

The author concludes that clinical legal education within the dual, can have a positive impact on the quality of education in law schools in general. Working with real people and discussing real problems often increases students' interest in legal issues, encouraging them to be more active in learning. Trying to solve real problems helps students learn to think critically. Clinical legal education can also provide students with hands-on experience through collaboration with stakeholders. The system of "practice", currently adopted in Central and Eastern Europe, provides students with the opportunity to do internships on the basis of practice during their studies. This will allow students to think about what field they will be working on in the future - or even whether they want to be a lawyer at all - at the stage of their studies that allows them to change the content of the learning process accordingly. As well as the opportunity to see their strengths and weaknesses before graduation. This, in turn, allows them to improve their knowledge together with teachers.

Keywords: legal clinics, free legal aid, socially unprotected segments of the population, dual education.

Постановка проблеми. Початок професійного життя в якості молодого юриста може бути лякаючою перспективою для випускника юридичного вузу в будь-якій країні. Хоча юридичні вузи дають студентам знання про принципи права та вивчення законодавства, проте правильне і впевнене застосування цих знань вимагає комплексу навичок, що значно відрізняються від навичок, необхідних для успішного навчання та складання іспитів.

Клінічна юридична освіта – це «інтерактивний», тобто заснований на особистій залученості в процес, метод навчання студентів юридичних вузів практичним навичкам, які необхідні їм для того, щоб стати компетентними фахівцями. Вважається, що клінічна юридична освіта переслідує дві основні мети. Одна з цих цілей полягає в навчанні студентів практичним навичкам і нормам професійної етики, в основному за допомогою захисту ними інтересів реальних клієнтів під ретельним контролем викладачів. Друга мета полягає в наданні правової допомоги малозабезпеченим та іншим соціально вразливим верствам населення. В процесі надання цієї допомоги студенти стикаються з різними практичними, етичними, соціальними і моральними питаннями в сфері права. Співвідношення між цими двома цілями залежить від країни і від умов, в яких функціонує конкретна програма клінічної юридичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридичні клініки в механізмі дуальної освіти, знаходяться у фокусі наукових досліджень вчених правників, економістів та політологів. Теоретичні проблеми, пов'язані з різними аспектами процесу надання безоплатної правової допомоги досліджувались в наукових роботах наступних зарубіжних авторів: Clarence J. Dias, Spirin, O. M., Kolos, K. R., Barendrecht, J. M., Batlan, F., Mossman, Mary Jane, Karen Schucher, and Claudia Schmeing та ін.

Мета наукового дослідження полягає в проведенні комплексного аналізу теоретико-правових основ адміністративно-правового регулювання правового статусу юридичної клініки в механізмі дуальної освіти, а також проведення аналізу результатів педагогічного експерименту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Участь в роботі юридичних клінік допомагає студентам дізнаватись нове про право за допомогою його аналізу та практичного застосування. Студенти навчаються навичкам отримання інформації та ефективного обміну нею з клієнтами, свідками, експертами, представниками сторін, прокурорами, судьями та іншими учасниками процесу. Вони вдосконалюють в дослідницькій роботі свої навички і вміння викладати свої думки, а також набувають найважливіші навички правового мислення і розуміння юридичних процесів.

На думку К Діас (Clarence J. Dias (2017)) викладачі клінік готують студентів до роботи з клієнтами в різних відносинах. Зазвичай робота в клініці включає в себе проходження спеціального курсу, в рамках якого на основі інтерактивних методів студенти навчаються базових навичок, таким як інтерв'ювання та

консультування клієнтів, аналіз справи, проведення переговорів, аналіз законодавства та складання документів, ораторське мистецтво і професійна етика [1; с. 147].

Крім спеціальних курсів студентам надається безліч можливостей для консультування зі своїм викладачем, щоб краще підготуватися до інтерв'ювання, провести аналіз матеріалів справи, заздалегідь виявити можливі проблеми і обговорити варіанти їх вирішення.

Клінічна юридична освіта виникла в результаті усвідомлення того, що хоча традиційна академічна освіта дозволяє навчити студентів принципам права, проте для того, щоб правильно і впевнено застосовувати ці принципи, необхідний практичний досвід [2]. Концепція юридичних клінік спочатку була висунута двома університетськими професорами на початку 20-го століття як варіант моделі медичної клініки. Про концепцію «юридичної клініки» писали російський професор Олександр Люблінський в 1901 р, посилаючись на статтю в німецькому журналі, і американський професор Вільям Роу в 1917 р. Обидва автори пов'язували ідею юридичної клініки з прийнятим в медичній професії вимогою про навчання студентів в діючих клініках, де вони надавали допомогу реальним пацієнтам під керівництвом досвідчених лікарів [3].

Цей заклик до введення «клінічного» елемента юридичної освіти не був спробою відродити систему «учнівства», яка на той час існувала в багатьох країнах, коли студенти працювали за межами свого університету під керівництвом досвідчених практиків. Навпаки, це був заклик до введення нового типу освіти, який надав би студентам можливість на власному досвіді випробувати реалії юридичної практики і ознайомитися з контекстом, в якому розвивається право, в рамках спеціально організованої лабораторії юридичної освіти.

У будь-якому суспільстві, як зазначає Дж. Барендеш (*Barendrecht, J. M. (2011)*) є групи населення, які не мають можливості користуватися платними юридичними послугами, хоча вони часто потребують хорошого юриста [4]. Студенти, що працюють в клініці, можуть хоч і не в повній мірі, але вирішити цю прогалину. У багатьох країнах Центральної і Східної Європи попит на послуги професійних юристів великий, і вони не можуть приділяти достатню увагу клієнтам, які не здатні оплатити їхні послуги.

На думку К. Еліот (*Moppett, Samantha A. and Vinson, Kathleen Elliott (2017)*) юридичні клініки можуть бути особливо корисними в областях права, які не вирізняються рівнем складності, який вимагав би високої кваліфікації професійного юриста. Більш того, нерідко юридичні клініки можуть зробити для своїх клієнтів більше, ніж юридичні фірми [6; с. 15].

Сьогодні держава і бізнес-співтовариство ставить перед професійними освітніми організаціями завдання: підготувати не просто дипломованих випускників, а справжніх фахівців, здатних виконувати трудові функції на конкретному робочому місці в повному обсязі. Ринок праці потребує високопрофесійних кадрів, які вміють якісно і відповідально виконувати свої професійні обов'язки, адаптуватися до мінливих виробничих умов.

Один із шляхів вдосконалення якості підготовки фахівців – впровадження дуальної системи навчання. Юридичні клініки мають із початку свого створення вже закладену цю модель навчання – теорії і реальної практики. Адже в клініку часто звертаються люди за консультацією стосовно своєї проблеми, що стала результатом низки інших соціальних і правових проблем. Студенти вчать теоретично і практично вирішувати проблеми своїх клієнтів, надаючи їм допомогу, не обмежуючись лише консультацією, за якою вони прийшли.

Дуальна освіта, як показує практика європейської системи освіти, є продуктом тісної взаємодії освітніх організацій і роботодавців щодо успішної професійної та соціальної адаптації майбутнього фахівця. Студент вже на ранніх етапах навчання включається у виробничий процес в якості працівника підприємства. А. Сміт у знаменитій праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» підкреслював, що системи учнівства і наставництва в дуальній освіті, необхідно вважати традиційними методами професійного навчання на робочому місці, так як, працюючи поруч з майстром, молоді робітники вивчали ази професії.

Останнім часом це явище спостерігається і в нашій країні, пред'являючи підвищені вимоги до якості підготовки кваліфікованих кадрів. Високий освітній і професійний рівень підготовки людських ресурсів стає необхідною умовою освоєння нових технологій, необхідних для підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності на світовому ринку, розвитку інтелектуального потенціалу нації, зниження соціальної напруженості в суспільстві.

Дуальна форма професійної освіти характеризується як освітній процес, що поєднує практичне навчання з частковою зайнятістю на виробництві та навчання в традиційному освітньому закладі. Ця форма можлива тільки при наявності добре налагодженого механізму соціального партнерства.

На території підприємства створюються навчальні робочі місця, які можуть відрізнятися від звичайного робочого місця наявністю віртуального симуляційного обладнання. Найважливіший компонент – наявність підготовлених кадрів, які виступають в якості наставників.

У широкому сенсі під дуальною освітою розуміється інфраструктурна регіональна модель. Вона забезпечує взаємодію кількох систем:

- 1) прогнозування потреби в кадрах;
- 2) професійної освіти;
- 3) професійного розподілу;
- 4) підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (Сюди ж включені і наставники на виробництві);
- 5) оцінки професійної кваліфікації.

Системи взаємопов'язані і не зможуть існувати одна без іншої.

У вузькому сенсі дуальну освіту можна розглядати як форму організації та реалізації освіти, що передбачає теоретичне навчання в освітній організації, а практичне – в організації роботодавця.

Для впровадження дуальної моделі навчання потрібна підготовка відповідної нормативно-правової бази, яка поділяється на три рівні управління: локальний, регіональний, федеральний.

Дуальна система навчання включає два різні навчально виробничі середовища, такі як приватне підприємство і державна професійна школа, які діють спільно в ім'я спільної мети – професійної підготовки студентів.

У теоретичному плані під дуальною системою професійної освіти вітчизняні дослідники розуміють інноваційний тип організації професійної освіти, що передбачає узгоджену взаємодію освітньої та виробничої сфер в підготовці фахівців певного профілю, побудоване на єдності трьох методологічних підстав: аксіологічного (паритетність гуманістичних і техніко-технологічних цінностей і цілей), онтологічного (компетентнісний підхід) і технологічного (організація процесу розвитку професійної діяльності, соціально-професійних відносин).

Сучасна система дуальної освіти, яка впроваджується в нашій країні, дозволяє сподіватися на ліквідацію розриву між теорією і практикою при підготовці кваліфікованих кадрів. Дуальна освіта – форма підготовки кадрів, яка комбінує теоретичне навчання в освітній організації і практичне – на виробничому підприємстві, де в студентів виробляються необхідні для конкретного виробництва професійні компетенції. Основний принцип дуальної системи навчання – це рівна відповідальність освітніх організацій і підприємств за якість підготовки кадрів. Для підприємства це можливість підготувати собі кадри, скоротити витрати, передбачені на пошук і підбір працівників, їх перенавчання та адаптацію, можливість відібрати кращих випускників, так як за період практичного навчання їх сильні і слабкі сторони стають очевидними.

Для студентів, як вважає К. Кучер (*Mossman, Mary Jane, Karen Schucher, and Claudia Schmeing (2010)*) – це шанс адаптуватися до реальних практичних умов, розвинути вміння працювати в колективі, сформувати професійні компетенції і відповідальність, успішно працевлаштуватися за фахом після закінчення навчання [7; с. 149]. Держава ефективно вирішує завдання підготовки кваліфікованих кадрів для всієї економіки.

Для того, щоб оцінити ефективність використання юридичних клінік в механізмі дуальної освіти було проведено педагогічний експеримент. Найбільш продуктивним методом аналітичного дослідження є педагогічний експеримент. Слово «експеримент» походить від лат. *experimentum* – проба, досвід, випробування. Існує безліч визначень поняття «педагогічний експеримент», даних вченими в галузі педагогіки. Насамперед, педагогічний експеримент – це метод пізнання, за допомогою якого досліджуються педагогічні явища, факти, досвід. Педагогічний експеримент – це спеціальна організація педагогічної діяльності вчителів і учнів з метою перевірки і обґрунтування заздалегідь розроблених теоретичних припущень або гіпотез. Педагогічний експеримент – це науково поставлений дослід перетворення педагогічного процесу в точно враховуються умовах. Педагогічний експеримент – це активне втручання дослідника в досліджуване ним педагогічне явище з метою відкриття закономірностей і зміни існуючої практики [8; с. 7].

Таким чином, безліч трактувань, що характеризують поняття «педагогічний експеримент», визначають єдність авторів, оскільки у всіх простежується єдина думка про те, що педагогічний експеримент – це науково обґрунтована і логічно вибудована організація освітньої діяльності, метою якої є пошук нових педагогічних підходів знань, підтвердження (спростування) висунутих для перевірки наукових гіпотез.

Виходячи з цього визначимо, що педагогічний експеримент – це науково поставлений дослід зміни освітньої діяльності, спрямований на творення в точно враховуються умовах для підтвердження (спрос-

тування) наукової гіпотези дослідника. Експериментальним шляхом отримують путівку в практику нові прийоми, методи, форми, системи навчально-виховної діяльності [9].

Науково-педагогічні працівники можуть крім повномасштабних проводити і фрагментарні експерименти. У процесі підготовки і проведення педагогічного експерименту перед педагогом стоять два завдання: перше - оцінка стану і фіксування результатів в експериментальних групах, друга - облік педагогічного або виховного позитивного (негативного) впливу самого експерименту. При плануванні педагогічного експерименту необхідно чітко сформулювати цілі і завдання, визначити педагогічні умови проведення та час, врахувати первинний рівень проблеми, вихованості та навченості досліджуваних, структуру їх міжособистісних взаємин. Педагогічний експеримент завжди повинен бути спрямований не тільки на дослідження теоретичних, але і на дозвіл реальних педагогічних проблем і завдань. Формалізм при цьому категорично неприпустимий [10].

Домінантну роль при проведенні експерименту грає наукова гіпотеза. Її дослідження – це форма переходу від спостереження явищ до пізнання його внутрішнього механізму існування. Таким чином, безліч трактувань, що характеризують поняття «педагогічний експеримент», визначають єдність авторів, оскільки у всіх простежується єдина думка про те, що педагогічний експеримент – це науково обґрунтована і логічно вибудована організація освітньої діяльності, метою якої є пошук нових педагогічних підходів знань, підтвердження (спростування) висунутих для перевірки наукових гіпотез.

Гіпотеза дослідження

Студенти, які проходили стажування в юридичній клініці під час проходження дуальної освіти показують вищий рівень результатів підсумкового тестування ніж студенти, які проходили стажування у органах державної влади, а також у юридичних відділах суб'єктів господарювання.

Опис педагогічного експерименту.

Завдання дослідження:

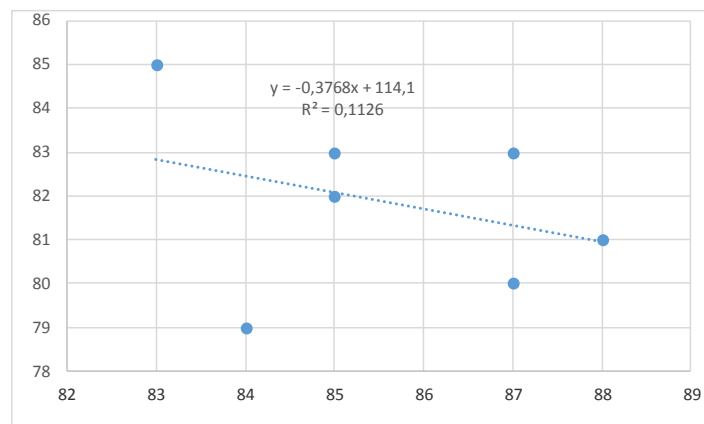
Спеціальність	Курс	Група	Середній бал за результатами тестування студентів, які проходили стажування в юридичній клініці	Середній бал за результатами тестування студентів, які проходили стажування в органах державної влади	Середній бал за результатами тестування студентів, які проходили стажування в юридичних відділах підприємств
«Право»	II	ПР - 21	85	82	80
	II	ПР - 22	88	81	83
	II	ПР - 23	87	83	86
	II	ПР - 24	85	83	82
	III	ПР - 31	83	85	83
	III	ПР - 32	87	80	77
	III	ПР - 33	84	79	80

1. Провести аналіз наукової літератури з метою виявлення понятійного апарату і класифікації різних форм і методів дуальної освіти.

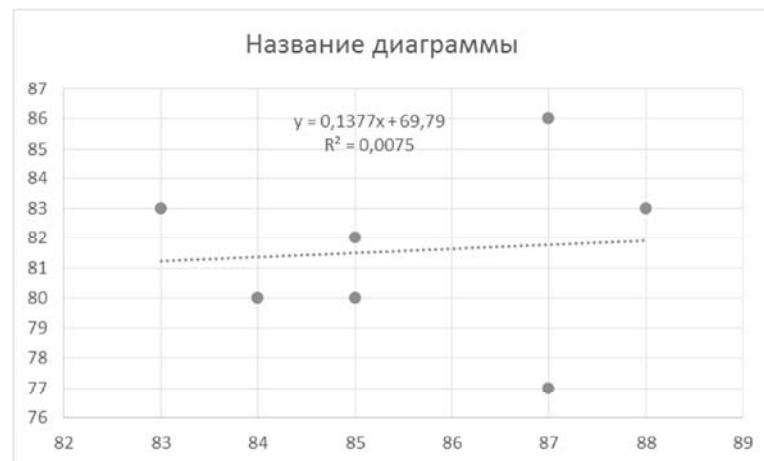
2. Виявити особливості методики проведення педагогічного експерименту і впровадження його результатів в освітню діяльність Західноукраїнського національного університету.

3. Підготувати матеріал для публікації в науковому журналі.

Про достовірність отриманих результатів свідчить аналіз даних, отриманих в результаті проведеного педагогічного експерименту в 2020-2021 навчальному році науково-педагогічними працівниками та студентами 2 – 4 курсів Юридичного факультету ЗУНУ.

Діаграма 1. Співвідношення результатів тестування студентів, які проходили стажування в юридичній клініці і студентів які проходили стажування в органах державної влади

Діаграма 1. Співвідношення результатів тестування студентів, які проходили стажування в юридичній клініці і студентів які проходили стажування в юридичних відділах підприємств

Висновки. Результати педагогічного експерименту показують найвищий рівень результатів тестування студентів, які проходили стажування в юридичній клініці. Це дозволяє зробити висновок, що програми клінічної юридичної освіти представляють собою механізм для практичного навчання студентів юридичних вузів і сприяння розумінню ними етичних, професійних і практичних проблем, з якими стикаються практикуючі юристи. Отримання студентами досвіду роботи «в реальному житті» в контексті клінічної юридичної освіти може призвести до створення нового покоління юристів.

Надаючи допомогу громадянам у їх взаєминах з державою і органами місцевого самоврядування, юридичні клініки одночасно підвищують правову культуру як чиновників, так і громадян. Участь студентів у встановленні діалогу між громадянами і державними структурами також виконує функцію своєрідного громадського контролю за адміністрацією та сприяє сумлінному застосуванню закону чиновниками. Клінічна юридична освіта може також відігравати важливу роль у сприянні здійснення правових реформ і укріплення принципу верховенства права. Досвід студентів може привернути увагу академічних кіл до розбіжностей між теорією і практикою або до недоліків того чи іншого закону, які в іншому випадку могли б залишитись непоміченими. Інтерес професорсько-викладацького складу до подібних питань може привести до їх науковому обговоренню, а в кінцевому результаті сприятиме змінам на практиці або навіть реформі законодавства.

Клінічна юридична освіта в рамках дуальної, може надавати позитивний вплив на якість освіти в юридичних вузах в цілому. Робота з реальними людьми і обговорення реальних проблем часто підсилює інтерес студентів до правових питань, сприяючи їх більшій активності в навчанні. Спроби вирішити реальні проблеми допомагають студентам навчитися критичного мислення. Клінічна юридична освіта також може забезпечити отримання студентами практичного досвіду завдяки співпраці вузу із стейкхолдерами. Клініч-

на юридична освіта – це динамічний і інтерактивний метод навчання студентів юридичних вузів основам юридичної практики, навичкам критичного мислення, необхідне для здійснення правового аналізу, професійної етики, формуючи основу професійності юриста, необхідного для надання допомоги соціально вразливим категоріям громадян.

Дуальна система освіти набирає оберти, та безперечно, стане хорошим джерелом робочих кадрів для підприємств, що сприятиме розвитку правової держави. Це інноваційний тип організації цільової професійної підготовки, який передбачає узгоджену взаємодію освітньої та практичної сфер з підготовки фахівців. Взаємодія освіти з бізнесом, суб'єктами ринку праці - це одна зі складових сучасної моделі, яка затребувана суспільством.

Список використаних джерел

1. Clarence J. Dias, Research on Legal Services and Poverty: Its Relevance to the Design of Legal Services Programs in Developing Countries, 1975 WASH. U. L. Q. 147 (2017). URL: https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol1975/iss1/11 (дата звернення 02.06.2021).
2. Sood S. Convergence in the Practice of Legal Aid to Improve Access to Justice. *Asian Journal of Legal Education*. 2019;6(1-2):18-28. URL: (дата звернення 02.06.2021).
3. Baxi, Upendra. Legal Assistance to the Poor: A Critique of the Expert Committee Report. *Economic and Political Weekly*, vol. 10, no. 27, 1975, pp. 1005–1013. JSTOR. URL: www.jstor.org/stable/4537237. Accessed 13 June 2021. (дата звернення 13.06.2021).
4. Barendrecht, J. M. (2011). Legal aid, accessible courts or legal information? Three access to justice strategies compared. *Global Jurist*, 11(1), 1-26. URL: <http://www.bepress.com/gj/vol11/iss1/art6/> (дата звернення 02.06.2021).
5. Batlan, F. (2015) Women and Justice for the Poor: A History of Legal Aid, 1863-1945. *Studies in Legal History Series*. New York: Cambridge University Press.
6. Moppett, Samantha A. and Vinson, Kathleen Elliott, Closing the Legal Aid Gap One Research Question at a Time (2017). HLRe, Vol. 18, p.15, Suffolk University Law School Research Paper No. 17-11, URL: <https://ssrn.com/abstract=3008767> (дата звернення 02.06.2021).
7. Mossman, Mary Jane, Karen Schucher, and Claudia Schmeing. Comparing and Understanding Legal Aid Priorities: A Paper Prepared for Legal Aid Ontario. *Windsor Review of Legal and Social Issues* 29 (2010): 149-226.
8. Ellina Panasenko. Pedagogical experiment: formation and development in postwar period. *ISSUE №3* (2016) P. 5 – 17.
9. Kremen, V. H. (2008). *Entsyklopediya osvity* [Education Encyclopaedia]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Spirin, O. M., & Kolos, K. R. (2011). Pedagogical experiment object for teachers information competency through distance education. *Information Technologies and Learning Tools*, 25(5). URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v25i5.555> (дата звернення 02.06.2021).

References

1. Clarence J. Dias (2017). Research on Legal Services and Poverty: Its Relevance to the Design of Legal Services Programs in Developing Countries, 1975 WASH. U. L. Q. 147. Retrieved from https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol1975/iss1/11 (Accessed 2 June 2021) [in English].
2. Sood S. (2019) Convergence in the Practice of Legal Aid to Improve Access to Justice. *Asian Journal of Legal Education*. 2019;6(1-2):18-28 [in English].
3. Baxi, Upendra. (2021). Legal Assistance to the Poor: A Critique of the Expert Committee Report. *Economic and Political Weekly*, 10 (27), 1005–1013 [in English].
4. Barendrecht, J. M. (2011). Legal aid, accessible courts or legal information? Three access to justice strategies compared. *Global Jurist*, 11(1), 1-26. Retrieved from <http://www.bepress.com/gj/vol11/iss1/art6/> [in English].
5. Batlan, F. (2015). Women and Justice for the Poor: A History of Legal Aid, 1863-1945. *Studies in Legal History Series*. New York: Cambridge University Press. [in English].
6. Moppett, Samantha A. & Vinson, Kathleen Elliott (2017). *Closing the Legal Aid Gap One Research Question at a Time*, 18, p.15, Suffolk University Law School Research Paper No. 17-11, Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3008767> (Accessed 13 June 2021) [in English].

7. Mossman, Mary Jane, Karen Schucher & Claudia Schmeing (2010). Comparing and Understanding Legal Aid Priorities: A Paper Prepared for Legal Aid Ontario. *Windsor Review of Legal and Social*, 29, 149-226 [in English].
8. Panasenko, E. (2016). *Pedagogical experiment: formation and development in postwar period*, 3, 5-17 [in English].
9. Kremen, V. H. (2008). *Entsyklopediya osvity [Education Encyclopaedia]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Spirin, O. M., & Kolos, K. R. (2011). Pedagogical experiment object for teachers information competency through distance education. *Information Technologies and Learning Tools*, 25(5) [in English].

Стаття надійшла до редакції 02.06.2021.